

JEAN FAVIER

François Villon

ŽIVOT
STŘEDOVĚKÉ
PAŘÍŽE

VYŠEHRAĐ

Francois Villon

Život středověké Paříže

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Jean Favier
Francois Villon – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

JEAN FAVIER
François Villon
ŽIVOT
STŘEDOVĚKÉ
PAŘÍŽE

Maître Guillaume de Villon
Qui été m'a plus doux que mère...

JEAN FAVIER

François Villon

ŽIVOT
STŘEDOVĚKÉ
PAŘÍŽE

VYŠEHRAĐ

Až se pro vás tato kniha stane historií, pošlete ji dál.
Zajistíte tak, že její odkaz zůstane naživu díky
www.restorio.cz.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl. On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte, až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou jimi podpoříte. V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

*Přeložili Aleš Pohorský a Věra Dvořáková
Překlad veršů Jarmila Loukotková*

© Librairie Arthème Fayard, 1982
© Translation Aleš Pohorský, 2001
© Verses Jarmila Loukotková, 2001
© Translation (Prologue) Věra Dvořáková, 2001

ISBN tištěné verze 978-80-267-3419-2
ISBN e-knihy 978-80-267-3420-8 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)
ISBN e-knihy 978-80-267-3424-6 (1. zveřejnění, 2026) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-267-3425-3 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)

OBSAH

PŘEDMLUVA	Historie a legenda - - -	11
	Básník a svědek - - -	19
I. KAPITOLA	Pařížané - - -	23
	Nově příchozí - - -	26
	Žáci - - -	29
II. KAPITOLA	Fara a klášter - - -	32
	Kláštery - - -	34
	Žebraví mniši - - -	36
	Celestýni - - -	42
	Panna - - -	44
	Teologové - - -	46
III. KAPITOLA	Modlit se - - -	51
	Peklo a ráj - - -	54
	Závěť - - -	58
IV. KAPITOLA	Kaplan - - -	64
	Životní styl - - -	68
V. KAPITOLA	Zboží - - -	75
	Obchodnická kariéra - - -	79
	Odkaz zazobancům - - -	82
	Honba za titulem - - -	87
VI. KAPITOLA	Veřejná služba - - -	91
	Koleje a takřčené pedagogiky - - -	94
	Scholastika - - -	97
	Bakalářství, licenciát, magistrát - - -	100

VII. KAPITOLA	Univerzitní nároky - - -	104
	Ďáblův pšouk - - -	106
	Jmenování - - -	110
	Vzory, ambice, zklamání - - -	113
VIII. KAPITOLA	Svátky - - -	119
	Svátek - - -	124
	Hospody a jeviště - - -	127
	Víno a hypokras - - -	132
IX. KAPITOLA	Kněz Sermoise - - -	140
	Bourg-la-Reine - - -	144
	Odpuštění - - -	146
	Básníkův návrat - - -	150
X. KAPITOLA	Lapený manžel - - -	153
	Nerovný sňatek - - -	159
	Matky a kmotry - - -	162
	Manželský život - - -	163
	Potěšení - - -	168
XI. KAPITOLA	Autority - - -	173
	Manuály a encyklopedie - - -	177
	Román o růži - - -	182
	Středověká kultura - - -	185
	Realismus a kurtoazie - - -	190
XII. KAPITOLA	Výpůjčky a invence - - -	195
	Morálka a moudrost - - -	198
	Životní ponaučení - - -	201
	Závět - - -	205
	Svědék - - -	208
	Příslloví - - -	211

XIII. KAPITOLA	Svatba a kariéra	----	215
	Ambroise de Loré	----	218
	Svatba a nástroje	----	220
	Klerikova volba	----	223
	Holky	----	225
	Prodejná láska	----	230
XIV. KAPITOLA	Loučení	----	235
	Odkaz	----	236
	Zapomnění	----	242
	Navarrská kolej	----	245
XV. KAPITOLA	Lapka	----	251
	Pobuda	----	255
	Putování	----	260
	Cesta a smyšlenka	----	262
XVI. KAPITOLA	Král René	----	267
	Franc Gontier	----	270
	Karel Orleánský	----	274
	Soutěž v Blois	----	277
	Marie Orleánská	----	283
XVII. KAPITOLA	Smrt	----	286
	Šibenice ve městě	----	290
	Úzkost a bolest	----	294
	Tanec smrti	----	296
XVIII. KAPITOLA	Biskup orleánský	----	302
	Chudák Villon	----	307
	Příjezd Ludvíka XI.	----	309
	Vévoda bourbonský	----	313
	Konec iluzí	----	316

XIX. KAPITOLA	Závět	---	319
	Dílo a bilance	---	324
	Opravy	---	331
	Poslední pořízení	---	335
XX. KAPITOLA	Zrady	---	341
	Spor o Román o růži	---	347
	Stáří	---	350
	Zapření	---	353
XXI. KAPITOLA	Notář Ferrebouc	---	354
	Rozsudky	---	358
	Oběšenci	---	360

PŘEDMLUVA

Historie a legenda

*Znám cokoli,
jen sebe sama ne...*

Do tří dnů opustit Paříž. To je to nejlepší, čeho pátého ledna roku 1463 dosáhne mistr François de Montcorbier řečený Villon, původně odsouzený k smrti provazem za to, že se maličko namočil do jisté ošklivé aféry s nožem. Osmého ledna za svítání v onom roce, o kterém nás notář Jean de Roye ujišťuje, že se v něm „neudálo nic významného, co by stálo za zaznamenání,“ Villon odchází z dějin.

Vstupuje do legendy. Je vyhnán na deset let, v roce 1473 by se mohl vrátit. Jeho jméno se však kolem toho data neozývá z ničích úst. A když pařížský knihkupec Pierre Levet v roce 1489 vydá Villonův *Odkaz a Závět*, jeho dovětek a *Balady v žargonu*, nikdo v Paříži si na onoho kdysi tak proslulého básníka nevzpomíná. Přitom kdyby Villon dosud žil, bylo by mu sotva šedesát.

Svou fyzickou zchátralost, výsledek drsného života, bídy i několika pobytů ve vězení, sám popsal. Ve chvíli, kdy triumfuje nad žalářníkem – „Nu, byl jsem blázen, klíčníku?“ –, jako umírající sice nepůsobí, ale večer předtím byl skutečně v bédném stavu. Dareba Villon, ač je mu dvaatřicet, je opotřebovaný člověk.

Přesto má François Villon jednoho svého historika, u kterého žije dál. Je jím François Rabelais. Když autor Pantagruela kolem roku 1550 přepracovává svou *Čtvrtou knihu*, přičte v ní básníku *Závěti* jednu pašijovou hru „v poitevinském nářečí“, sepsanou „na jeho stará kolena“ v Saint-Maixent v Poitou pro pobavení lidu a předváděnou při jarmarcích v Niortu. Že by ten úžasný režisér, jímž byl Villon, sepsal pašijovou hru pro prkna kejklířů na

malém městě, je docela dobře představitelné. Stejně dobře si ho lze představit jako organizátora výtržnosti, v níž je jako ryba ve vodě. Když se totiž saintmaixenští měšťané převlečou za čerty, aby potrestali kostelníka Štěpána Tappecouea – františkánského mnicha, jehož postava i jméno mohou být snadno výplodem Rabelaisovy fantazie –, je to výtržnost, jak se patří.

Rabelais líčí smutný příběh nerudného kostelníka, který jednoho dne odmítl zapůjčit měšťanům několik liturgických ozdob – stólu a pluviál –, které potřebovali pro jednoho starého venkovana, aby mohl na divadle sehrát delikátní roli Boha Otce. Pomsta je strašná: Villon svou bandu převleče za dáblý a celé peklo vyrazí počíhat si na viníka. „Kopanci a štouchanci, s randálem a dupáním“ ho strhnou z muly, přičemž Tappecoue nešťastně uvázne jedním střevícem v třmenech. Mula kluše dál. Vlečen „po holém zadku“, mnich postupně nechá na cestě hlavu i mozek, ruce i nohy, kůži i kosti. Střeva jsou „jeden dlouhý masakr“.

Vida, jak z celého bratra Tappecouea přijíždí k františkánskému klášteru jen pravá noha, Villon podle Rabelaise své náhodné herce upokojí: „Dobře budete hrát, páni ďáblové... Ó, ano, moc dobře!“

Že by Villon žil dál v Saint-Maixent jako hlava tlupy ochotnických herců? I kdyby si byl Rabelais k frašce něco přidal a třebaže směšuje místa i generace a Villona navíc poctí historkou, v níž básník, který se stal nepostradatelnou osobou u anglického dvora, léčí krále Eduarda tím, že mu místo klystýru nabídne pohled na francouzskou armádu, saintmaixenský příběh stojí za pozornost. Docela dobře totiž ladí s tím, co o básníkově životě s jistotou víme. Kdyby byl Villon po vypovězení v roce 1463 zamířil do kraje Poitou, nebylo by to nic divného. Už v *Závěti* se koneckonců vyskytují čtyři verše v poitevinském nářečí!

Villon u divadla? Společnost – ty druhé i sebe samotného – uvádí na scénu v celém svém básnickém díle. Frašky, hry a morality jsou v jeho očích prostředkem, jak si vydělat nějaké peníze – i když takový výdělek zároveň nazývá marností, protože nakonec jde stejně všechno „do výčepů a holkám“. A fraška sehraná Tappecoueovi mimo kejklířská prkna může být zase snadno rodnou sestrou výtržností v budoucí Latinské čtvrti.

Obtížnější je představit si Villona polepšeného; Villona, který se pod ochranou saintmaixenského opata věnuje spořádanému životu a dobročinnosti. A po němž by nám přitom nezbyl ani řádek! Všechno nemusí být pouze Rabelaisův výmysl. Obraz Villona žijícího v ústraní v Poitou není nijak nepravděpodobný, stejně jako to, že by se tam živil bavením lidí. Alespoň po nějakou dobu...

Zaplnit sněním ticho, které je možná tichem smrti, na to má čtenář právo. Když si někdo pohraje s písmeny a šiframi, může – pracně – objevit skryté podpisy muže – který se ovšem se svým vlastním podpisem rozhodně netajil. Básník *Závěti* se pak objevuje na všech stranách. Jestliže Villain má znamenat Villon, jestliže poslední písmena tří veršů tvoří URF a URF je totéž jako FRU, čili FRV, pak je Villon pro moderní kritiku docela vážně autorem nějakého půl tuctu neznámých děl starého Marota. Od něho pochází *Svobodný střelec z Bagnoletu* (*Franc archer de Bagnolet*), karikatura měšťanů, které nechal Karel VII. při budování stálé armády vyzbrojit a kteří se při prvních bojích rozutekli. Jeho dílem je také *Fraška o mistru Pathelinovi* (*Farce de maître Pathelin*), první francouzská komedie, jejímiž zdroji už tehdy jsou hloupost, mazanost a lakomství.

Přesto Villonovu autorství v těchto případech nic věrohodně nenasměruje. Když se tak rád předváděl, zamontovával své jméno do veršů, proč by se po vyhnaní z Paříže, když byl bezpečně vzdálen od hlavního města, skrýval? Ani kdyby se byl stal hlouběji věřícím, pořád to nevysvětluje, proč by v případě pašijové hry a jedné satiry zůstal v anonymitě.

Jediný Villon, o němž můžeme hovořit, je ten, který se objevuje v roce 1449 mezi příslušníky francouzského národa v matrice Fakulty svobodných umění a který po jednom soudním výroku parlamentu v roce 1463 mizí ze scény. Čten byl za svého života, rovnou jak mu dílo vycházelo zpod pera. Sám o tom píše v *Závěti* z roku 1461, když opakuje pokyny z *Odkazu* napsaného v roce 1456 – onoho *Odkazu*, který pak Levet vydá pod názvem „Malý testament“. [V šestém verši následující pasáže v originálu čteme, že básníkovi text překřtili na „Testament“: *voulurent nommer Testament.*]¹

*Nechal jsem, jak vím, před časem –
bylo to v padesátém šestém –
zde spis, co Odkaz nazval jsem,
když kvapně loučil jsem se s městem.
Hnout někdo ráčil tu mým textem,
Odkaz mi překřtil na Závět:
tak že jsem zhas, dal průchod zvěstem.
Pánem svých veršů nejsem teď.*

¹ Citované překlady básní se místy nutně odchylojí od francouzských originálů. Redakční poznámky v hranatých závorkách čtenáři pomohou v orientaci v textu.

Vydání Pierra Leveta z roku 1489 šíří ozvěnu slávy už dobře zajištěné. Villonovu rychlou proslulost dokazuje černé na bílém gotické písmo, které Levet tehdy ještě použil s ohledem na své zákazníky: zatímco nové písmo, vycházející z elegantních forem karolínské renesance, písmo s krásnou klasicistní minuskulou, kterého začíná užívat humanismus, je už dobře známé vzdělancům, měšťané se ještě nejméně po jednu celou generaci budou držet písma starého, jak se mu kdysi naučili. Gotická písmena jsou důkazem klientely. Villon má čtenáře, a nejsou to jen klerikové ze Sorbonny.

V oné Paříži konce století se čte hodně. Ciceronovy *Tuskulské hovory*, *Latinské dopisy* Gasparrina z Bergamu či *Rétorika* Guillaumea Ficheta představují zatím jen zlomek tištěné produkce. Ta je od samého počátku zaplavena módními tituly: *Velké kroniky Francie*, *Romány Kulatého stolu*, *Fraška o mistru Pathelinovi*, *Závět* Françoise Villona. Humanismus pokrokových kolejí – a zvláště koleje kardinála Lemoina – používá tiskařských písmen, aby se mohly provádět korektury, takže pro náročné čtenáře tu jsou konečně opravené texty, bez nichž není možné filologické studium. Ale existuje už také literatura masová, celé pluky knih pro měšťany. Tam se na kvalitu nehledí.

Básník Clément Marot to jednoho dne zaznamená jako nespravedlnost: „Villonovo dílo si zaslouží něco lepšího než takováto odflinknutá vydání. Od jednoho vydavatele k druhému, celkem v nějakých třiceti edicích, víceméně opisovaných jedna od druhé, text ztratil svůj tvar i smysl.

Mezi všemi dobrými knihami tištěnými ve francouzském jazyce se nenajde kniha tak plná chyb a těžce pokažená jako Villonova. Protože běží o nejlepšího pařížského básníka, jaký existuje, žasnu, že mu pařížští tiskaři a děti tohoto města nevěnovali více péče.

Nejsem mu zajisté v ničem příbuzný; z lásky k jeho laskavému porozumění a odměnou za to, čemu jsem se naučil četbou jeho děl, dělám pro něj to, co bych chtěl, aby se dělalo pro díla má, kdyby je postihlo podobné neštěstí.

Nalezl jsem ve strofách i verších, v rytmu, slovech i rýmech tolik zmateností, že nevím, čeho mám litovat víc, zda takto vrcholně pokaženého díla, nebo ignorance těch, kdo je vytiskli.“

Takhle hovoří v předmluvě ke svému vydání z roku 1533 Clément Marot z Cahorsu, básník, který nepovažuje za nehodné svého talentu stát se prvním skutečným „editorem“ Françoise Villona.

„Dobrý bloud“, za něhož se básník označoval, se už mezitím stává legendou. Blázen, šašek; v lepším případě puncovaný bavič, v horším

trotl. Eliáš z Amervalu, regenschori od Sv. Kříže v Orléansu a dvojznačný autor jedné hudební mše, dlouhého latinského moteta na počest Jany z Arku – v roce 1483 pořádá oslavu k osmému květnu –, ale také francouzsky veršované *Knihy čertovin (Livre de la diablerie)*, považuje Villona za pouhého šprýmaře.

*Mistr Villon, klerik zkušený
ve skutcích i v řečnění,
v Paříži kdys jako novic
a velký milovník taškařic
svůj testament sestavil,
v němž co měl, to rozdělil,
tomu něco, tomu taky.
Aby lépe šířil svoje tlachy,
přikázal, až lehne sám na máry,
odnést všechny jeho okuláry
do Quinze-Vingts na podary.*

Pochopil vůbec Amerval, že brýle měly slepým v hospicu Quinze-Vingts (Tří set) pomoci v jedné předem ztracené věci? Totiž rozlišit mezi mrtvými „slušné lidi od hanebných“? Šprýmař zakrývá moralistu. Brýle pro slepé vzbuzuje smích. Nevnímá se myšlenka, že nelze rozlišit dobré od zlého, ani myšlenka, že dobří i špatní mají stejný osud. Naslouchá se smíchu a znechucení nikdo nevidí. „Dobrý bloud“ je prostě bavič: Villon se chytil do své vlastní pastí.

Rabelaisovi stačí uvést dvě legendární epizody z Villonova dalšího života: příběh o výtržnosti a historku s nočníkem. Brantome dva roky na to vidí v básníkovi lásky a smrti už jen žertěře.

Se zrodem komedie se povaha postavy mění. Stejně jako Pathelin – jehož autorství tehdy ještě nikoho nenapadá přisuzovat Villonovi –, také Villon představuje typ. Ale typ filuty, šibala, falešného prostáčka, za nímž se ve skutečnosti skrývá darebák, ne-li přímo podvodník. Pathelinův Beránek na žádost o zaplacení zabečí. Mistr François je vynalézavější. Rabelaisův současník Bourdigné má pro něj stručnou definici: „Villonovy figle“.

V posledních letech patnáctého století legendu ještě posiluje jedna čtenáři velice ceněná kniha – kniha úspěšná ještě i ve třicátých letech století šestnáctého, kdy vyvažuje klesající úspěch *Závěti*, byť jsou jeho vydání dosud početná. Je to *Sbírka neplacených pochutnání mistra Françoise*

Villon a jeho kumpánů (Recueil des repues franches de maitre François Villon et ses compagnons). Básník v ní vystupuje jako hlava rozverně bandy darebů s prázdnou kapsou a neznajících skrupule, kteří si rádi užívají bez placení, utahují si z měšťáka, zesměšňují, víceméně neškodně, hodnostáře nebo hlupáka. Pro boháče – když se zavře na závoru, aby si mohl v klidu číst – je to zkratka sympatický uličník.

Villon *Neplacených pochutnání* má svůj dvůr poddaných, jejichž seznam je obřadně vyjmenován v předmluvě: klerikové bez prebendy a pokoutní advokáti, podfukáři a švindlíři, hlupáci a pánbičkáři, zpovědníci a kuplíři, sluhové a komorné... Jsou tu počestné manželky klamající manžele, vzorní obchodníci, kteří šidí zákaznky. V čele s františkány a dominikány je tu prostě celý široký svět, jak ho známe z *Odkazu* a *Závěti*.

Skutečný Villonův svět však žije ve zdánlivě spořádaném světě běžných konvencí, a právě tím je klamný. Villonovými darebáky jsou advokáti, kteří obhajují, obchodníci, kteří prodávají. Ve *Sbírce neplacených pochutnání* jsou jimi rošťáci, kteří si dávají do nosu na prostáčekův účet.

*Kdo nemá zlato, stříbro ani plat,
jak se má dostat k bohatému stolu?
Tím spíš si musí užívat.*

Burleskní epizody, v nichž si komediální Villon se svými druhy opatřují za pět prstů chléb a víno, droby a ryby, rozvíjejí – po fabliaux, fraškách a *Románu o Lišákovi* – nové „umění klamat“. Zneužitá důvěra, zaměněné džbánky, popletení nosiči, manévrování u výloh a podobné hejble, nic jiného tu není.

Skutečný Villon, přítomný zde pouze v první kapitole, svůj hlad a žízeň takovým způsobem jistě leckdy utišil. Přesto je pravda, že *Neplacená pochutnání* jsou v literatuře falsifikátů něčím podobným, čím je ve skutečnosti příběh Dáblova pšouku (*Pet au diable*), který znali čtenáři kolem roku 1450; právě toho příběhu, o němž autor *Závěti* tvrdí, že z něho udělal román. Legenda nepřipisuje Villonovi nic jiného, než čeho byl mistr François opravdu schopný. Zbudovala ji však ústní tradice, která si ráda přidává a zveličuje.

Kdyby žáci Villonovy doby věděli, že alotria, která tropili, budou jednoho dne přičtena jemu, mnozí by se hodně podivili. Krádeže třešní v zahradě Sorbonny, pašování růžového vína z kolejních sklepů, neplech vyváděné nosičům košů a krádeže u pekařských výloh, to všechno se totiž doopravdy

dálo. V roce 1461 – právě když se mistr François zahanbeně vrátil do Paříže, kterou čtyři roky předtím spěšně opustil – se asi tucet studentů dokonce vydalo na „území měšťanů“ u brány Saint-Michel, aby se tam na vinici dobrého mistra Guillaumea de Villon, u něhož François bydlel, zásobili – „jíst a trhat“, praví text, ne trhat a jíst – zralým vínem.

Neplacená pochutnání, jednotvárná litanie o krádežích ve výlohách a stražení léček na rozcestích, básníka *Odkazu* a *Závěti* předala budoucnosti ve zkreslené podobě. Fraška a anekdota zvítězily nad satirou a meditací. Je pravda, že Villon si o to sám říká:

*Tak v paměť lidstva vejde tiše,
jen jakým byl, ten dobrý bloud.*

„Dobrý bloud“ sice zapadá do jeho pohledu na svět, ale fraška ten pohled zastřela.

Pro další staletí zvítězí naštěstí Marot, a ne *Neplacená pochutnání*. Od vydání z roku 1533 až do roku 1542 se v nějakých patnácti edicích, skoro všech pařížských, šíří stále jeden a týž text díla „zrevidovaného a doplněného Clémentem Marotem“. Knihkupci očividně reagují na poptávku čtenářů. Marot je záruka. V době obrození citu pro poezii dědic těch nejsubtilnějších lyrických forem, které vynalezl konec středověku, posílá do knihovny probouzejícího se humanisty jasnožřivé svědectví klerika ze staré fakulty svobodných umění, který byl humanistou, aniž to věděl.

Klasicistního ducha vede všechno k tomu, aby Villonovi neporozuměl, stejně jako Marotovi. Ve stoletích temna a stoletích scholastiky – která ho skoro stejnou měrou poznamenala jako nudila – je Villon nejen předmětem soustavného pohrdání, ale svou senzibilitou zároveň i antipodem klasických kánonů. Jeho bytostný dualismus se nevejde do karteziánské klasifikace. Boileau nepřipouští fantazii.

Konečně přichází Malherbe. Villon přestává být čten i tištěn. Od roku 1542 do roku 1723 nevyšlo jediné vydání. Jedna kritická verze – první svého druhu – se objevuje, jako milník u počátků francouzské vzdělanosti, až v roce 1742. Jedním z komentátorů není nikdo jiný než Eusebius z Laurière, hlava gigantického, dodnes ještě nedokončeného podniku, jímž je *Sbírka nařízení francouzských králů z třetího rodu (Recueil des ordonnances des rois de France de la troisième race)*.

To už jsme oběma nohama v romantismu. Villon se vrací do knihoven a antologií. Villon devatenáctého století je však bratrem Ossianovým.

Je to Villon hugovský, nesoucí v sobě bolesti imaginárního Quasimoda a dodávající autenticitu kloketu Viollet-le-Duca. Villon, jakého se Sainte-Beuve netkne.

Parnas portrét ještě vypulíruje, smaže groteskno. Théophile Gautier, autor *Emailů a kamejí*, se ani nepokusí o interpretaci, vezme všechno za bernou minci a Villon je pro něj „krásná duše, přístupná všem dobrým citům“. Časy darebáka pominuly. Nad „dobrým bloudem“ vítězí „chudák Villon“.

Poznal by se mistr François v té postupné řadě portrétů? Jako milovník paradoxu by se možná cítil polichocen. Poté, co uvedl na scénu svět a na předscénu Françoise Villona, nepoznával by ani ten svět, ani toho Villona, jímž byl.

Tvář mu začala vracet až moderní historiografie, když se kromě básnickových veršů obrátila také k jiným pramenům. Villon za tyto prameny plně odpovídá: jsou to totiž soudní dokumenty. Moderní kritika zároveň za pomoci filologů a lingvistů konečně poskytla texty blízké tomu, co autor *Testamentu* napsal. Textová analýza spolu s historickým komentářem umožnily interpretovat, rozluštit úmysly a narážky, dodat slovům jejich početné rezonance. Lépe dnes známe prostředí, intelektuální i sociální. S vytríbením badatelských metod vznikla možnost jít dál za slova, možná i dál za Villona...

Z práce badatelů se zrodilo nějakých deset Villonů, přičemž i ten nejmenší má dvojí tvář. Kdo je vlastně Villon? Autor, který napsal autobiografii, nebo který obžalovává bezduchou společnost, který bojuje pamfletem proti útisku, když ne proti požitkům, nebo který si vyřizuje osobní účty a účty se společností? Villon, který buduje koherentní dílo vedené jednou určitou myšlenkou, nebo který nechává fantazii poletovat na křídlech snu? Je to skutečný bandita, nebo jen darebák? Jsou jeho verše a myšlenky plodem rétorika, nebo humanisty? A co v oněch zjevných fantaziích převažuje, nenávisť, či láska?

Obzor zakalily spory škol, jako kdyby byl právě Villon neřekl, co si o školských sporech myslí. Záměr vysvětlit všechno Villonovým životem, životem Villona z masa a kostí, vedl někdy zastánce historického výkladu ke snaze věci a lidi identifikovat. Jako by se identifikováním prchavých obrazů něco měnilo na magii slova. A obráceně zase kritika a analýza někdy zastávaly názor, že vědět, kdo byl kdo a jak se v průběhu žitého času měnily duše a těla, není k pochopení básníka vůbec potřeba.

Básník a svědek

Člověk je jeden, okamžiky jsou však různé a čas běží jediným směrem. Dílo je jedno, ale jen málokterý básník rýmuje stejně ve dne jako v noci. Dech podvyživeného tuláka je jiný než dech bohatého měšťana. Když se Italo Siciliano v roce 1971 ve své analýze Villonova myšlení snaží nalézt u ducha tak složitého nějakou vnitřní rovnováhu, říká ve skromné poznámce pod čarou:

V „dobrém bloudu“ nutně najdeme stopy „chudáka Villona“, stejně jako později můžeme zase konstatovat určité „bloudovy“ návraty. V různých obdobích možná – nutně – jeden převažoval nad druhým. Po určitý čas možná žily jeden vedle druhého. A to právě proto, že jde o člověka, jednoho a téhož člověka, jednu a touž povahu.

Říká to i samotný Villon: všechno v něm je zdání a kontradikce. Všechno tedy, od básníka, který hledá inspiraci, až po rebela, který v poezii nachází prostředek sebevyjádření, je zároveň pravdivé i falešné? „Směji se v pláči“ je stejně program jako vyznání.

Jestliže však historik nedokáže vědět víc, je to proto, že Villon nechtěl, abychom víc věděli. Mistr v uhýbání a falešných záminkách nepotřebuje nikomu skládat účty, ani svým současníkům, ani nám.

Ale proč se má tedy historik snažit Villonovi porozumět? Vyskytly se i názory, že naslouchat básníkovi není vůbec jeho věcí: básník si vymýšlí, básník lže. Když Pierre Giraudy v roce 1970 smekal klobouk před prací Pierra Championa a Augusta Longnona jako „vzory přísnosti a poctivosti“, nenapsal snad apodikticky: „Vyjde-li se z falešného postulátu, jsou falešné všechny závěry“?

Jako kdyby historiografie, řadící se už skoro tři sta let k oborům uplatňujícím kritického ducha, nebyla zvyklá pracovat s padělanými dokumenty, zfalšovanými účty, zkreslenými příběhy, tendenční korespondencí! Je snad básník tím jediným, u něhož by se nemohlo pátrat po myšlenkách skrytých za tím, co říká? „Autor obestřel bajku závojem skutečnosti,“ píše také Pierre Giraud, aby znemožnil jakýkoli historický výklad, protože podle něho to je „strohý monument postavený na písku paralogismu“.

Jistě, Villon nepsal proto, aby svědčil. Nebo leda aby svědčil o tom, co chtěl, abychom si mysleli, že má v hlavě. Ze *Závěti* se nějaké pravdy o ženách a mužích, kteří se tam objevují ať už v plném světle, nebo v prosté siluetě, nedopátráme. Villon si je vybral čistě proto, aby na nich zbudoval svou fikci, a nijak se nemýlí ti, kdo chovají k jeho historické pravdivosti ty

největší výhrady. Máme mít proto za fikci všechno? Zredukovat problém na otázku, je-li *Závěť* biografií, by znamenalo postavit ho špatně.

Psát o sobě a o druhých ještě neznamená psát autobiografii a *Odkaz* ani *Závěť* nejsou „autobiografie zločince Villona“. Chtít sepsat životopis mistra Françoise de Montcorbier, řečeného des Loges, řečeného de Villon, řečeného Villon, na základě veršů Françoise Villona, by bylo směšné. Ale proč se nepokusit zachytit skrze to, co o něm on sám vyzpíval, Villonův svět?

Člověk může samozřejmě číst verše, nechat je na sebe působit a těšit se kouzlem slov, aniž ví, kým byl autor, stejně jako se může dát kolébat *Passacaglií v c moll*, aniž ví, kdo byl Johann Sebastian Bach. Ale je nějakým hříchem proti umění, snaží-li se pochopit? Pochopit dílo, pochopit člověka, pochopit svět, který ho obklopoval a nutně se v něm zračí?

Villon i při vši vášnivosti svých soudů pozoruje ten svět jasnozřivým okem. Jeho dílo je fikce, ale pro postavy sahá do skutečnosti. Proč by historik nemohl k Villonovi přistoupit z druhé strany, ne jako k předmětu historického studia, ale jako ke svědkovi? Villonův pohled na život a na smrt, na lásku a faleš, na velké město a širé venkovské cesty, na knížata a prokurátory, na bohaté a na žebráky je pohled pozorovatele, který svědčí právě svými soudy. Jako básník zvažuje svá slova i svá mlčení. Vypilovává svůj vztah. Natáčením zrcadla, jež své době nastavuje, odměřuje narážky.

*Znám vše, ač nic bych neznal radši;
znám chlapy mdlé i ruměné,
znám Smrt, jež všechny pod zem vtlačí,
znám cokoli, jen sebe ne.*

Villon žil svou dobu, vášnivě ji vnímal, a zatímco s určitým narcismem, který ho vedl až k sebehanobení, myslel jen na sebe, neustále – s krutostí zmírňovanou v některých případech přátelstvím a ve všech fatalismem – hovořil o druhých lidech. Že mu nikdy nešlo o to podávat svědectví o době? Nešlo o to ani klerikovi, který v téže chvíli pořádal účty radnice a kterého si dnes historik tak cení! Že jeho pohled na svět je kusý? Není snad *Deník pařížského měšťana* kouskem francouzských dějin viděných z kláštera Notre-Dame? Právě tím je ostatně ten pohled současně i svědectvím o jednom člověku: o Villonovi. Nabízí se nám v něm pohled na Villona hledícího na svět.

Villon při svém géniu byl výjimečný; ne však jeho život. Výjimečné pro nás je, že díky onomu géniu můžeme vidět svět Villonovými očima.

Nejde o básníkovu biografii a bylo by snadné zanotovat si s Paulem Valérym – „Co je mi do Racinových lásek? Zajímá mne Faidra...“ – , nebýt toho, že právě u Villona dělal Valéry výjimku: neznat člověka znamená nepochopit dílo. Ale za dílem je také ještě společnost a také ještě svět. Nikdo by se nepokoušel porozumět Itálii roku 1820 bez znalosti Stendhala nebo Paříži roku 1830 bez četby Balzaka. Pro Paříž roku 1460 a pro širé cesty, které vedou odtud pryč a zase nazpátek, je tu Villon.

Přístupovat ke svědectví kriticky neznamená zacpávat si uši a svědka přece neodvrhneme proto, že je geniální! Nebo je snad básník ze všech svědků, či falešných svědků, tím jediným, kterému by měl historik zavřít ústa? Který nám nemůže nic povědět? Jaké by to byly dějiny, kdyby dopustily, aby zmizel Zolův pohled na Gervaisu, Proustův na Guermanty, La Fontainův pohled na Colbertovu Francii a Villonův na Paříž Karla Sedmého?

Jako historik jsem se vyptal mnoha lidí, vládců i úředníků, obchodníků i lodníků, kardinálů i lichvářů. Každý z nich něco napsal, nebo jeho slova někdo zaznamenal. Nechal jsem je hovořit. Pokladníky, kteří falšovali účty, zákonodárce zaprodané vlastním zájmům, vyděračské notáře, prolhané dohazovače. Jako historik jsem přečetl tisíce a tisíce stránek středověkého písma, které jen zřídka je krasopisem oblíbeným v romantismu, stránek prózy v právnickém, obchodnickém, finančnickém stylu.

Mezi všemi těmi, jež jsem vyslechl a snad jim porozuměl, bylo talentů jen několik, zato mnoho průměrných. Tak jak už svědkové bývají. Potřebujeme je kvůli porozumění, i když třeba lžou. A také že lžou. Zanechali nám nějaké kroniky a účetní záznamy, pár závětí a soudních protokolů. Ve skutečnosti hodně málo, pomyslíme-li na ony miliony svědků, kteří zůstanou navěky němí, protože neměli pero ani talent.

Zpovídal jsem své svědky dlouho, a četl jsem Villona. Jednoho dne jsem pocítil, že mi toho řekl hodně. O sobě i o jiných. O pravdě i falši: své vlastní pravdě a své vlastní falši. Ano, je to samozřejmě básník. Měl jsem však svědka Villona zahrnout, protože je geniální?

I. KAPITOLA

Pařížané

*Jsem Franta Francouz, čert to vem,
z Paříže slavné původem...*

Básník žertuje, z jeho slov však cítíme hořkost. Jako by se už viděl na šibenici. Jeho kumpán – měl toho na svědomí víc než Villon – se z případu šikovně vyvlékl: byl Savojan, a tudíž v jeho prospěch zakročil savojský vévoda. Ale jakého zastání se může nadít ten, který přišel na svět jenom jako Pařížan? Lze si pohrávat se slovy: František a Francouz, zkratka Frantík. François a Français se tehdy navíc i stejně vyslovovalo.

Villon ví, že uvnitř dvojitého prstence hradeb, jenž obepíná hlavní město, není za Francouze považován ani podomní obchodník z Vernonu či vinař z Bagneux. Pokud chtějí prodávat na náměstí Grève zboží, které vyložili ze svých lodí, musí si nejdříve obstarat nějakého „francouzského společníka“, jinak řečeno pařížského měšťana.

Verš „narozen v Paříži poblíž Pontoise“ [tak totiž zní doslovný překlad druhého verše výše citovaného textu *né de Paris emprés Pontoise*] nutno chápat jako ironii. „Opravdoví“ Pařížané přivandrovalce z Pontoise i odjinud nemohou ani vystát. Podle nich si na Pařížany jen hrají, zaplňují ulice, hospody i pracovní trh. V očekávání několika denárek se François de Montcorbier zkouší obrátit na bourbonského vévodu, „svého pána a hodného prince“ – to je běžný zdvořilostní obrat, za nímž netřeba hledat cokoli významného –, a jde rovnou k věci; žádá vévodu, aby mu poskytl „půjčičku“!

Sám mistr François pařížským rodákem je. Jeho strýc však pochází z Anjou a jeho „více než otec“ Guillaume de Villon je Burgundan z langreské diecéze. Nikdo si ale nemá co stěžovat na příliv knížecích poddaných

z venkova do hlavního města, vždyť samotná knížata mají v Paříži svá sídla, která zajišťovala už jejich otcům a dědům za Karla VI. dobré pozice u dvora. Budiž, mistr François de Montcorbier je Francouzem teprve odnedávna a od Burgundánů, Bretonců, Pikardánů a Normandánů, kteří se hrnou do hlavního města, je k nerozeznání.

Z Paříže z dob Karla VI. toho kromě zdi moc nezůstalo a ani pamětníků už mnoho nežije. Město zakusilo čistky, poznalo zástupy vyhoštěnců a nespočet popravených. Cabochovci šířili kolem sebe roku 1413 nejistotu a hrůzu. Po nich přišli Armagnakové, roku 1418 Burgundané a nakonec to byla „spravedlnost“ Bedfordova. Jen málokdo přežil ve městě, které zasáhlo deset epidemií a jehož obnova šla vzhledem k nízké porodnosti pokaždé na vrub zvýšeného přistěhovalectví. Obyvatelstva se nedostává téměř nikde v zemi, natož v hlavním městě, kde od klerika po tovaryše převládají svobodní nad ženatými. Po válce město zaplavili uprchlíci, jež vhněla za jakžtakž bezpečné hradby nejistota venkova, který bez ustání sužovali vojáci a lapkové. Typický Pařížan po roce 1430 – Villon se narodil roku 1431, kdy zemřela Jana z Arku – byl původně vinařem ze Suresnes, oráčem z Bourg-la-Reine, drvoštěpem ze Saint-Cloud nebo issyským zahradníkem. A sotva by se jeden jediný z nich měl lépe, kdyby se vrátil zpátky domů.

V době, kdy François de Montcorbier začíná navštěvovat fakultu svobodných umění, se Paříž konečně z utrpených ran vzpamatovává. Je zde možnost výdělků a nakonec i bydlení – každý druhý dům je opuštěný, volno je i na náměstí Grève. Toto místo poblíž přístaviště, u kterého přistávají nákladní lodě s vínem, funguje coby jakýsi trh práce. Paříž si olizuje rány a pokouší se zapomenout. Když Karel VII. slavnostně vtáhne 12. listopadu 1437 do města, kam předchozího roku pronikl Richemont bez jediného výstřelu šípem, nikoho už nezajímá, že pochází z ještě donedávna nepřátelského Burgundska. Karel Vítězný uzavřel s Burgundskem mír, a je proto lépe si odpustit zbytečné otázky. Navrátilci z Bourges, Tours nebo Poitiers se mísí mezi ty, kdo zůstali a sloužili v Paříži Bedfordovi. Vyrojila se spousta úředníků, ale to se časem vstřebá. Poitiers a Paříž splynou v parlamentu, stejně jako Bourges a Paříž v účetní komoře. Žalobci, obhájci, písaři, zkrátka všichni, kteří se nějakým způsobem živí právníčinou, přivykají na novou konkurenci, podobně jako kanovníci, faráři a mistři. Na Sorbonně se teologové z Poitiers i z burgundské Paříže ohánějí týmiž sylogismy, a soudci Jany z Arku jako by začínali ztrácet paměť. Nedělejme si ostatně iluze, ti chytřejší se zajistili už dávno.

Dochází k politickému souznění mezi lidmi z týchž společenských vrstev a dobrým vztahům se daří na úkor konfliktů a pomsty. Jakkoli je navrátilců poměrně málo – vždyt uběhlo dvacet let –, harmonické splnutí z let 1436–1440 dá vzniknout stejné klíce úředníků, jaká tu vládla předtím. Arnaud de Marie, který byl přijat do parlamentu roku 1413 v čase proticabochovské reakce, obsadil například předsednickou lavici, ačkoli si přece každý pamatuje, že náležela předtím jeho otci, obhájci Karla V. a kancléři Karla VI.

Vedle navrátilců jsou zde ti, co přežili. Pokud příliš nevystřkovali hlavu, také si přijdou na své. Přikláněli se na stranu tu jednoho, tu druhého a volali: „Ať žije mír,“ což za určitých okolností znamenalo politický program, jindy ovšem naprostou absenci téhož.

A jak vypadá svět drobných živností? Spousta mužů a žen se vystěhovala ze strachu před nezaměstnaností. Z šedesáti obchodníků s vínem, kteří působili v přístavišti na Grève, jich v bezkrevné a do sebe uzavřené Paříži roku 1430 zůstalo jen čtyřiatřicet. Milosrdný osud umožnil na přístavišti i v pouličních krámech této vrstvě drobného měšťanstva přežít. Méně práce, méně lidí: nakonec mají, byť s obtížemi, práci alespoň ti, kteří zůstali.

V letech 1445–1450 jsou každopádně zde, a mají tudíž možnost těžit z nové prosperity. Mezi Pařížany z Paříže nelze přehlédnout potomky několika rodin symbolizujících úspěch a moc místního měšťanstva, vnuky téměř legendárních notáblů z dob Filipa Augusta a Filipa Sličného. Jsou to stále táž jména: Braque, Bucy... Od časů prvních panovníků z rodu Valois je královská moc povýšila do řad nové šlechty: Germain Braque, majitel venkovského panství, vystupuje roku 1441, kdy je přijímán do parlamentu, již jako šlechtic. Nevytratila se ani jména měšťanů, kteří zbohatli v Paříži počátkem 14. století: Gencien, Pizdoe, Épernon i ostatní, již si podrželi v rukou otěže správního soukolí roztácejícího hospodářský růst. Jiní si pohoršili. Najdeme je mezi drobným úřednictvem, stali se z nich řemeslníci, úředníci správních okrsků a představitelé cechovních bratrstev, zkrátka reprezentanti každodenního pařížského života. Každý týden pořádají slavnosti ve střelbě z kuše a luku, spoluorganizují procesí a naparují se v městských radách, kde není výjimkou, když starosta poučuje faráře.

Tito Pařížané z Paříže už sice nemají někdejší vliv, touhu rozhodovat o osudech jiných přesto docela neztratili. Podněcují odpor proti nově příchozím, punktuji k účinnější ochraně řemesel a bratrstev ve jménu společných zájmů domácího měšťanstva. Zpřísněná opatření, jež zapudí dělníky, kteří se vyučili jinde, a obchodníky, kteří se dosud nestačili

etablovat, mají pro hospodářský rozvoj města neblahé důsledky. Je to však jen obranný reflex starousedlíků.

Ostražitosti není nikdy dost. Christophe Paillart, který se domníval, že je jakožto královský účetní vůči nařčením imunní, zažije roku 1464 trpkou zkušenost: krátce nato, co je zvolen konšelem, musí na svou funkci rezignovat. Proslechlo se totiž, že se narodil v Auxerre.

Směnárník Jean Le Riche se roku 1452 zachoval obratněji, když tvrdil, že pochází z Bourg-la-Reine, ale na svět ho matka přivedla v Paříži...

Za vpádu „trhovců“, jak jsou nazýváni všichni, kdo přišli odjinud, byl jen z Meudonu, zapomíná celý tento uzavřený svět docela na původ toho, jehož zásluhou Paříž postupně znovu nabyla svou městskou svobodu, politickou důstojnost a hospodářskou moc: nepřišel snad Jean Jouvenel za mládí krále Karla VI. z Troyes, aby udělal v Paříži kariéru, která se nabízela nadanému obhájci?

Nově příchozí

Pro nově příchozí je Paříž skutečně městem „poblíž Pontoise“. Válka se chýlí ke konci a příměří z Tours roku 1444 vrátí zemi alespoň dočasný mír. Opravdový konec nastal ovšem až 10. listopadu 1449, kdy velmož z Valois slavnostně vstoupil do Rouenu. Když je roku 1453 dosaženo vítězství v Normandii, obchody se mohou konečně rozhybat. Pro mnohé nastal čas, aby se vypravili do Paříže a zaujali posty, opuštěné v důsledku krutých válečných dob. Snad je v některých úřadech po návratu Karla VII. příliš mnoho úředníků, o nadbytku zedníků se ale ve městě, kde se tolik domů sesulo pro nedostatečnou údržbu, rozhodně mluvit nedá. A stejné je to s krejčími, hokynáři a směnárníky. Ti bystřejší se záhy uchytí a zbude i dost příležitostí pro pacholky, služky a podruhy. Práce je v hospodách a krejčovnách, v tržnici v Champeaux, v přístavišti na Grève, ve škole u Saint-Germain.

Nařízením z roku 1443 osvobodil Karel VII. od veškerých daní na tři roky každého, kdo se rozhodl usadit v hlavním městě. Nepřekvapí proto, že ceny nájemného rychle stoupají. Mezi lety 1444 a 1450 se zvýšily pětkrát. Kdo si podržel majetek a včas koupil nebo pronajal, udělal báječný obchod. Takové je tedy hlavní město, ve kterém se proplétají nářečí z celé země. Proto pařížskému klukovi připadá, jako by veškerý svět přicházel

od Pontoise. Okrsek, z něhož se rekrutují mocné šiky paží, připravené nechat se najmout stavebními hutěmi, majiteli řemeslnických dílen či obchodníky z přístavů, je vymezen vesnicemi a městy vzdálenými na den chůze. Tito noví Pařížané přišli z venkova často podlehlí vábení bezpečí, jaké skýtají pevné hradby a důkladná stráž. Sní o slušných platech a jistotě pracovních smluv.

Obchodníci a řemeslníci, sice dosud bez krámů a dílen, nikoli však bez zkušeností a chuti do práce, advokáti bez klientely, nikoli však bez snahy a talentu, a další přicházejí ještě z větší dálky, z měst v údolí Seiny, kde je dosud obchod závislý na kontaktech s hlavním městem. Drobnému měšťanstvu z Rouenu, Troyes, Sens, Auxerre či Melunu skýtá hlavní město vyhlídky na zisk. Každému, kdo na konci války musí změnit profesí a přehodnotit ambice, otvírá Paříž víc možností než venkov. Alespoň tomu lidé věří. Nikdo netuší, že po víc než jedno století bude srdce Francie bít na Loire stejně tak jako na Seině.

Tuto iluzi dobře dokládá čin obezřetného Jacquese Cœura. Ten, přesvědčený o své dobré informovanosti a předvídatosti, si roku 1441 sice najme na mostě Směnárníků krámk, nikdy ho však nezačne provozovat, neboť záhy pochopí, že na investice v hlavním městě není příhodný čas. Každý, kdo má jen trochu větší rozhled, si musí přiznat, že doba pařížské nadvlády je ta tam. Je ale třeba vidět dál.

Paříž určitě není žádné Eldorado, ale stále je to mimořádný trh čítající zhruba sto tisíc duší. I když se po roce 1450 začínají zacelovat válečné rány, prosperitu mírové doby ještě dlouho není vidět. Paříž je také silničním a říčním uzlem pro dobrou třetinu Francie. Ani kupec, který lpí sebevic na svém kraji, neodolá touze usadit v Paříži jako společníka nebo důvěrného zpravodaje svého syna či synovce: aby se něčemu přiučil, aby pomohl, když je třeba, aby opatřoval informace.

Tito noví přichozí jsou velmi přízřusobiví, Villona nevyjímaje, a bez skrupulí se brzy za Pařížany považují i vydávají. Nikdo nemá lepší zprávy než pocestní a „trhovci“, kteří po roce 1450 vytvářejí z Paříže kosmopolitní město. Takový je i kupec přivážející roku 1458 z kastilského Burgosu dva tisíce šest set balíků vlny či nepostradatelný Clément de Glan, jenž doprovází dvakrát třikrát do roka dodávky ze svých lomů v Lizy-sur-Ourcq: mlýnská kola, žlaby, náhrobní kameny... Trhovci přijíždějí a zase odjíždějí, uzavírají další smlouvy a neopomenou jedinou příležitost zastavit se u nitáře nebo hokynáře pro nákupy, které by doma pořídili méně výhodně – věčná iluze jim podobných...

Jsou zdrojem důležitých informací, pravdivých i falešných, a jsou vítanými zákazníky hostinských, kteří vědí, že jim spíše zaplatí trhovce než žák. Tito trhovci slouží příležitostně i coby důvěrníci a prostředníci při sjednávání obchodů nebo ručitelé a poskytují výtěžek zmíněným prodávacům, ale také mužům zákona a výběřcím daní.

Nejvíce zboží přichází z oblasti kolem Seiny a z velkých řemeslnických a obchodních měst na severu. Obchodníci z Rouenu, Arrasu, Amiens, Lille, Caen, Bayeux a Saint-Lô jsou na náměstí Grève stálými hosty a i jejich krajané lodníci jsou na pontonech vinného, obilného a uhelného přístaviště dobře známí. Obchodní vztahy Paříže sahají do Coutances, Dunkerque a Tournai, Lutychu, Cách a Kolína, Châlons a Langres, Beaune a Dijonu. Zabírá zkrátka celou Francii, která používá vodní cesty pro dobavy vína z Auxerre a Beaune, stejně jako ze Suresnes a Chaillot, jablek a hrušek z normandských údolí, trámů a špalků z lesů ve Villers-Cotterêts a v Crépy-en-Valois, sledů zauzených nebo naložených do nálevů v kádích, slanečků a makrel z Dieppe a Rouenu.

Na jihu tato oblast nepřekračuje Loiru. V Paříži lze potkat lidi z Orléansu, ale velmi málo je tu příchozích z Tours, Berrichonu a Anjou, a prakticky vůbec nikdo z Poitou a Auvergne. Lyoňan je vzácný a člověk z Toulouse nebo Bordeaux zcela výjimečný. Chce-li obchodovat s Francií „trhovec z jiné země“ – Janovan, Florentan nebo Kastilan – dojíždí do Tours nebo Loches. Tam je král i celý jeho dvůr.

Ustavičně putující lidé, jež přivádí Seina a její přítoky souběžně s flanderskou nebo orléanskou cestou, tvoří jen malou část kosmopolitní Paříže po roce 1450. Ty tam jsou doby, kdy sienské a florentské banky měly v Paříži svá zastoupení a kdy hlavní město přitahovalo mezinárodní obchod, který od 12. století spoluvytvářel bohatství šampaňských trhů. Paříž je nyní pouze provinčním střediskem, jehož vnější uzly – sběrné a přerozdělovací trhy – jsou v dosahu splavnosti v malých přístavech v Troyes, Auxerre, Montargis a Compiègne. Do Paříže se jezdí obvykle kvůli jednomu jedinému obchodu a na jeden jediný den. Z uvedených říčních přístavů vyrážejí v průběhu roku lodi naložené „majetkem“ provinčních měšťáků, mocných hokynářů a zručných řemeslníků, kteří se budou snažit stát se novými měšťany města Paříže. Bude je to stát pobyt v délce jednoho roku a jednoho dne a měšťanskou přísahu, jejíž hlavní klauzulí vzhledem k neexistenci pařížské charty je to, že měšťan musí přispívat na obecní výdaje. Zpočátku se starají jen o to, aby přepravili do Paříže

nějaký nábytek, něco prádla a potřebné vybavení dílny i domácnosti. Pro ně stejně jako pro mnohé jiné se Paříž skutečně nachází „poblíž Pontoise“.

Žáci

Svět žáků je typický pro levý břeh, podobně jako svět niťářů a soukeníků charakterizuje břeh pravý. Není homogenní. Mladí muži přišli ze všech koutů země, mnozí i z ciziny, a kdoví, kam je za čas osud zanesl. Vše je v rukou osudové náhody.

Dva tři tisíce „artistů“, pět nebo sedm set teologů, právníků a lékařů. Můžeme o nich prohlásit, že jsou Pařížany? Sotva. Studium v Paříži je povětšinou pouhou zastávkou na jejich životní cestě – nepodaří se jim zde uplatnit ve státních službách ani zde nezaloží živnost. Univerzitní dráha, jež představuje už téměř po dvě století jednu z možných cest, která přijít k majetku, je jen pro málo vyvolených. Mnozí z absolventů univerzity najdou přibližně totéž: postavení, výdělek, nebo dokonce rodinu ve svém rodném městě či kraji. Někteří se však octnou na dlažbě, jiní odsouzeni k věčnému putování a všichni dohromady budou živořit, jak se dá, často dohnání k tomu, aby pod maskou bezstarostnosti a hýření skrývali to, co se mylně považuje za folklór. Totiž opravdovou bídu – tu by ovšem ani za nic nepřiznali.

Zřídít vlastní univerzitu nyní patří k věhlasu, kterým se ráda pyšní knížata. V případě Paříže je proto kolem roku 1450 odzvoněno dávné slávě. Každý na své vlastní univerzitě, takový je nový ideál, neboť který panovník nemá vlastní školy, musí přenechat péči o výchovu elit, jež potřebuje, druhým. Tím však připravuje své poddané o relativně zlatý důl, jakým jsou stále církevní výnosy, poskytované univerzitním absolventům. Je tedy dobré mít svou univerzitu, jako je dobré mít svůj vlastní odvolací soud, svou měnu a své vlastní daně. Student zůstává tam, kam má nejbliže.

Ti, kdo přivádějí do města mistry, které usadil v Dole nebo v Lovani burgundský vévoda Filip Dobrý, ochuzují pařížské kolegy o klientelu, jež kdysi přicházela z východu a severu. Nové univerzity, jež vznikly v Poitiers díky Karlu VII. a v Caen díky Bedfordovi, způsobily rozdělení Francie na dvě poloviny a těžkou ránu pro pařížskou univerzitu. Stará rivalita Toulouse a silná nezávislost Montpellieru nikdy neumožnily příliv jižanů od Středomoří a rozvoj decentralizovaných institucí, jakými jsou soudní dvůr

v Toulouse a účetní dvůr v Montpellieru, dokonce zarazil proud mnoha univerzitních absolventů na vysoká místa u pařížského soudu a v úřadech. Od nynějška dělá každý svou kariéru doma.

Ve školách v ulici du Fouarre a v ulici Clos Bruneau přesto bydlí a neustále se obměňuje množství kleriků původem z „francouzského“ severu, z Artois, Pikardie, francouzských Flander, stejně jako z Rouenu a Lisieux v Normandii, kteří se nehodlají trmácet do Caen. Jiní pocházejí z kraje tourského, z Berrichonu a z Nantes. Proslulost univerzity přece jen i nadále přesahuje věhlas náměstí Grève. Lze tu spatřit západní Burgundany i severní Akvitánce, několik Holanďanů, Skotů a pár Porýňanů drží iluzi mezinárodního charakteru, který byl základním rysem univerzity v časech, kdy vyučovali na březích Seiny Ital Tomáš Akvinský a Siger z Brabantu. Jsou zde ale také žáci z Pontoise, pokud nepřicházejí z Joigny, z Chartres nebo ze Soissons, anebo přímo z Paříže jako François de Montcorbier...

V létě 1452 dosáhne básník mistrovské artistické hodnosti „svobodných umění“, která mu otevře brány tzv. vyšších fakult teologie, práva a lékařství a udělí mu trvale titul „mistra“, jenž dělá dobrý dojem, avšak svého nositele neuživí. Tento čerstvý Pařížan je jediným žákem pocházejícím z města. Dvanáct dalších studentů, kteří s ním dojdou k licenciátu, se zapíše podle diecézí do rejstříku prokurátorů „francouzského národa“, k němuž přirozeně náleží Toul, Langres, Tours, Saint-Pol-de-Léon a Orléans. V tutéž dobu se jiní zapíší v rámci národa pikardského a normandského. Pokud jde o národ „německý“, jemuž se kdysi říkalo „anglický“, je udělena bakalářská hodnost nebo licenciát žákům z Trevíru, Kolína a Utrechtu, Aberdeenu, Glasgow a ze Saint-Andrews, dokonce z Turku ve Finsku.

Přestože je Paříž dynamicky se rozvíjejícím městem, působí měšťané jednotně. Zvláště patrné je to při shromáždění ve sloupovém domě, radnici, která uzavírá na východní straně náměstí Grève a jejíž pilíře rozdělují prostor na množství míst příhodných k projednávání městských záležitostí i sjednávání zaměstnání. Zde také právě vyložené sudy čekají na zítřejší prodej.

Ve skutečnosti je pro hlavní město několik tisíc „trhovců“ mluvících lilleským přízvukem vítanou demografickou obměnou. V Paříži se více umírá, než se rodí. Oženit se zde přijde draž než jinde a promiskuita vyvolává mor a cholera, černý kašel a neštovice. Skutečně zemřelo roku 1438, kdy udeřily neštovice, padesát tisíc Pařížanů? Současníci to alespoň tvrdili, i když je známo, že velká čísla vždy sváděla k nadsazování. Máme

doloženo, že v roce epidemie pouze Hôtel-Dieu pohřbil 5311 mrtvých... Tehdy byl François de Montcorbier sedmiletý kluk. Pokud jde o nákazu z roku 1445, stěží odhadneme, nakolik tehdy skutečně otrásla městem. Víme však přinejmenším o hrůze, kterou po sobě zanechala. Je zřejmé, že jakmile na Paříž dolehne nějaký „mor“, umírá se po tisících.

Hlavní město proto nemůže přehlížet příliv přistěhovalců, kteří v letech dobrých i zlých pomáhají zajistit fungování města. Úmrtnost v čase epidemií znamená lepší pracovní vyhlídky pro ty, kdo přežijí, a pomáhá snáze vstřebat lidský potenciál svého okolí. Za demografických katastrof nebo endemického deficitu se Paříž obrozuje novou krví z venkova.

Směsice nových tváří přináší svoje plody. François de Montcorbier, řečený Villon, si může ve svých dvaatřiceti dovolit ironicky přemítat o smutném osudu Pařížana. Pochází skutečně z Paříže „poblíž Pontoise“.

II. KAPITOLA

Fara a klášter

V mé farnosti je obraz v modlitebně...

Stará žena – její jméno neznáme – se modlí k Panně Marii a v očekávání smrti hořekuje nad poklesky svého syna. Je jí kolem padesáti...

*Jsem chudička a stáří hlodá ve mně
a neznám nic, číst ani psát, však víš.
V mé farnosti je obraz v modlitebně
a na něm ráj co věčných písni říš,
i ztracence tam hořet v pekle zříš.
To peklo strach, ráj radost do mě vlévá.*

Jako mnoho jiných, i matka Françoise Villona svou rodnou farnost opustila. Bída uplynulších let pomyslň štít diecézního duchovenstva rozhodně nepozlatila. Už roku 1348 chudý karmelitán Jean de Venette zaznamenal, že v čase epidemie faráři s oblibou přenechávají starost o duši a tělo „frátrům“ z žebravých řádů. Poživatelé prebend, pohodlně usazení ve svých kapitulách nebo kolejích, byli jak známo i v časech velkého církevního rozkolu a generálních koncilů značně bezstarostní. A to přitom bylo ve hře přežití církve. Víme o nich, že se spíše zajímali o výnosy svých majetků než o pravidelné udílení svátosti. Slyšeli jsme tyto obtloustlé doktory, jak obhajují nejdřív burgundský reformismus, pak se příklánějí k Lancasterovi, potom schvalují přísnost kleriků vůči Janě z Arku a nakonec vítají mír pro všechny.

To oni tvoří onu hierarchii, která se roku 1438 zasazuje v Bourges o prosazení několika textů. To ubohá žena neví a beztak by jim nerozuměla: jde o „kánony“ basilejského koncilu, jež budou tvořit pod názvem „Pragmatická sankce“ později popíranou podobu francouzské církve v rukou krále, nikoli v rukou papeže.

Co může stará žena pochopit z kněžských záležitostí, když ve stánku Božím dlí dva papeži, když si biskupové říkají církev bez papeže a když proti sobě stojí církev i národy na jakémsi koncilu, na němž se mluví víc o rentách a jurisdikci než o pekle a ráji?

Paříž je město věží. Věřícímu se nabízí pětatřicet farností, sedm na levém břehu, jemuž se běžně říká „Univerzita“, čtrnáct na břehu pravém, který je „Městem“, a čtrnáct na jediném ostrově, zvaném „Cité“. V neděli a o svátcích se tam konají mše, při kterých je zpěv věřících pomalu nahrazován magisterským zpěvem a hrou na varhany. Křtí se a pohřbívá, chodí se ke zpovědi, aby se mohlo k přijímání v době velikonoční, jak to nařizuje církev. Hustá síť farností v celém království je vystavena tlaku ze strany státního aparátu: během kázání při nedělní mši seznamuje farář přítomné s úředními nařízeními a také se často prostřednictvím fary uskutečňuje sčítání lidu či výběr daní.

Podobně jako pastorační vlačnost farářů, pro něž je farní správa spíše výnosným úřadem než odpovědným bděním nad společenstvím duší, i tato správní úspěšnost úřadu je nejspíš zodpovědná za znevážení, které utrpěl náboženský život ve farních kostelích. Jako v katedrále, kam se chodí věřící obdivovat pompě královského *Te Deum*, ale kde se kapitulní obřad slouží téměř pokoutně, představuje farní kostel v očích obyčejných lidí všechno možné, jen ne kostel.

Úředníci jsou si dobře vědomi toho, že poskytují nedostatečně fungující církvi kýžený smysl. Všeliká bratrstva se překotně napojují na faru a rozdrobují tak společenství modlitby do nekonečně malého množství tichých obřadů a marginálních zbožností. Prostřednictvím „fundací“ se kult personalizuje: každá movitější rodina, každý cech má svou vlastní kapli, kde nechává sloužit soukromé mše. Hrobky na sebe berou podobu svatostánku s oltářem a vitrážemi oslavujícími předky, řemeslo, patrona. Kaple se stávají prostorem partikulární zbožnosti: loď pustne a modlitby se konají mezi opěrnými pilíři před oltáři bratrstev ve světle pronikajícím skly vitráže, jež chválí světce a oslavuje lidskou velkodušnost.

Od svíčky na oltáři přes výroční mši až po oltář samotný, na všechno existují ceníky. Každý, kdo na to má, si může dopřát svůj vlastní obřad

a nikdo se nepodivuje tomu, jestliže při mši nebo po celý zbytek dne nějaký soukromý světec zastíní mučedníka, jemuž je kostel zasvěcen. Majetek bratrstev úřady znepokojuje. Disponují zlatem a stříbrem, kterého se nedostává v peněžním oběhu. Zvláště vláda Karla VII. se obává všeho, co rozděluje společnost. Nejednotnost v prokazování zbožnosti je příznakem rozkladu jedné z hierarchických struktur, na nichž stojí politická moc. To se projeví třeba v roce 1441, kdy je třeba financovat obléhání Pontoise.

Každého dne konaly se rady a úmluvy. Jednou, aby upuštěno bylo od obléhání, podruhé, aby se všechny peníze vzaly, jež měla bratrstva pařížská. A říkali rádci falešní, že je v Paříži o polovinu víc bratrstev, než je třeba. Tak učinili ve své velké špatnosti, že největší část bratrstev chtěla polovinu i víc. V největší části, kde se konaly tři nebo čtyři mše, dvě zpívané a dvě tiché, zpívala se jen tichá. Kde bylo dvacet nebo třicet svéc, už byly jen tři nebo čtyři špice bez pochodní a bez chvály Boží.

Nakonec tomuto náporu někdejší farní pojetí podléhá. Fara se stává zastřešujícím rámcem, organizačním článkem. Přestává být společenstvím víry.

Všichni věřící ovšem i nadále ochotně demonstrují svoji oddanost Bohu a štedrost prokazují všem svatostánkům, kolik se jich jen vyskytuje pod pařížským nebem. Černí mniši, bílí mniši, žebraví bratři, bosí nebo obutí, a jeptišky všech řádů jsou vidět všude, kde stojí kostely obrácené do ulice. Zbožný věřící k nim chodí denně na mši. Nalézá zde naději a duchovní oporu. Chodí sem rozjímat o své hodině před svatým přijímáním. Neboť hostie není pouze svěcený mešní chléb, matérie oběti a společného přijímání, je to také *corpus Christi*, tělo Páně, jemuž je třeba se klanět každou chvílí a jež se nosí v procesí během velkých svátků.

Kláštery

Velká opatství dodržují zásady benediktinské řehole, jež hluboce ovlivnila předchozí staletí i podobu náboženských reforem. Na pravém břehu dominuje „Městu“ zvonice Saint-Magloire, stojící severně od Grande Boucherie mezi ulicemi Saint-Denis a Quincampoix. Na druhém břehu se tyčí tři mocné románské věže Saint-Germain-des-Prés u bran Saint-Germain a Bucy. Jsou zde také převorství, jež spadají pod Cluny. Některá z nich

mají postavení opatství, jako Saint-Martin-des-Champs, což povyšuje převora mezi přední vykonavatele spravedlnosti v Paříži a zároveň na hlavu odvozených řádů. Saint-Martin-des-Champs má svá vlastní převorství: Saint-Leu, Saint-Laurent a Saint-Denis-de-la-Chartre mezi Notre-Dame a Velkým mostem.

Bylo by možné uvést dvacet opatství, která soupeří v myslích věřících s farami diecézní hierarchie o přízeň. Na ostrově jsou to opatství Saint-Barthélémy, které podléhá Saint-Magloire, a Saint-Éloi, které náleží k Saint-Maur-des-Fossés. Na jihu najdeme kostel Notre-Dame-des-Champs, který zastupuje u městských bran velké tourské opatství z Marmoutieru u Paříže. Na březích Seiny je Saint-Julien-le-Pauvre pařížským zastoupením opatství z Longpontu. A ať se jedná o opatství, nebo převorství, Pařížan pro obé používá jediného označení „klášter“ (*moutier*). Bohabojná křesťanka i dobrý měšťan, který putuje o procesí se svým bratrstvem, mezi farou a klášterem nerozlišuje. Modlit se může tam, stejně jako tam. Má-li přece jen volit, pak dává přednost těm kostelům, kde se nevyhlašují královská nařízení...

Věřící snadno podlehne vábení bílých mnichů. Ve století, jež už patnáct generací dělí od velkých reformátorů, nepředstavuje bílý mnich to, co bylo životní náplní nového monachismu na přelomu 11. a 12. století. Odmitání mnišského přepychu zdaleka není samozřejmostí a výhrady vůči světské moci clunyského opatství představují obecně sdílený postoj. Volání po skromnosti, považované kdysi za základní hodnotu náboženského života v Paříži, proto sklouzává do roviny frází a svoje duchovní ovoce už nepřináší.

Bílý nebo černý, je to pořád mnich. Pozná se podle kutny, a tenhle znak obyčejnému věřícímu stačí. Zbožného občana najdeme, když se modlí na pravém břehu v Saint-Antoine-des-Champs, na levém v rozlehlé koleji bernardinů či v pařížském sídle cisterciáckého řádu, který vládne strmým svahům ostrova Matky Boží, kde později vyrostl kostel svatého Ludvíka. Jindy ho spatříme u řádových kanovníků od Svatého Augustina, to když si navykl chodit do velkého opatství ke Svatému Viktorovi, jež je svojí důležitostí srovnatelné se Saint-Germain-des-Prés ležícím dále po proudu. Svatý Viktor je pýcha starého obnoveného mnišství, škola velkých teologů 12. století a hospodářská moc zrozená ze štědrosti pařížského lidu. Pro žáky představuje konkurenci Svaté Jenověfě, která kraluje na vrcholku hory na východ od velké Jakubské ulice. Od těchto svatých se očekává právní ochrana, od svaté Jenověfy navíc i nezbytná přímluva

u nejvyšší papežské moci, jež chrání klerika, a zejména žáka, před svévoli pařížského biskupského soudu. Ale Svatý Viktor je po válce v rozvalinách, podobně jako mnoho dalších klášterů a domů, jimž poloha uvnitř hradeb nezaručila ochranu před osudným chátráním. Rektor a Univerzita vydávají 16. září 1449 na shromáždění u maturínů provolání k celému křesťanstvu, jež mělo napomoci při organizování peněžní sbírky ve prospěch Svatého Viktora. Tato výzva křesťanskému světu je však iluzí. Na konci války jsou chudí a potřební, kam se člověk podívá, každá diecéze se snaží znovu vzkřísit své vlastní rozvaliny a Svatý Viktor už je v tuto chvíli bohužel pouhým jménem.

Vedle Svatého Pavla a pavelského sídla, které pamatuje slavné dny prvních Valois, jsou titíž světští kanovníci v Sainte-Catherine-du-Val-des-Écoliers i na ostrově Cité u vstupu do katedrály v maličkém kostele Saint-Denis-du-Pas.

Modlit se u kanovníků je považováno za srovnatelné s navštěvováním farního kostela. Pozor jen na berní úřad: hlídá farní obvody velmi pozorně. Nikdo nesmí zůstat opomenut a je lepší nespoléhat jen na dobrou paměť a pečlivě vedené archivy. Církev dohlíží sice méně přísně, ale rovnováha nátlakových skupin, tvořených příslušníky kněžstva, neumožňuje, aby kdokoli nabyl vrchu. Každý bojuje o své zákazníky, jak může.

Jiná je situace, ocitnete-li se mimo obvyklé formy kultu a apostolátu. Ve Vauvertu na jih od usedlostí Saint-Germain-des-Prés nabízejí kartuziáni, jež tam uvedl svatý Ludvík, útulek určený pro rozjímání, pro nic jiného. Proti proudu u přístavu Grève jsou zase usazeny bekyně, založené rovněž svatým Ludvíkem – později je jejich sídlo nazýváno konventem Ave Maria. Žijí zde bohobojně, stranou kupeckého hemžení. Na sever poblíž Divišské brány spravují své milosrdné útočiště Boží dcery, skromné, bez ambice proměnit je v centrum šíření víry.

Žebraví mniši

Vedle tradičního více či méně reformovaného mnišství se zvláště vyjmají kláštery „žebravých řádů“. Vyznačují se intelektuálním věhlasem a úzkým začleněním do rámce města. Jestliže mniši z ostatních řádů – černí i bílí – v městské společnosti představují jakousi duchovnost v ústraní, takže opatství působí spíše jako samostatné enklávy než jako součásti

městských čtvrtí, bratři z řádů, jež se označují v zásadě za žebravé, byli úmyslně začleněni do srdce hospodářské a společenské síly, jakou představoval od počátku veškerý městský lid.

Skutečnými žebráky byli tito mniši pouze na počátku, kdy ještě nastavovali dlaň, aby se užívali, odmítající starou zásadu, podle níž získávala církev majetek a pozemky věnované štědrými křesťany. Žít jako žebrák znamenalo návrat k evangelijnímu pojetí chudoby. Tak to chápali třeba svatý František z Assisi nebo svatý Dominik.

Výjimečnost, kterou si v polovině 15. století podrželi dominikáni, františkáni, karmelitáni a augustiniáni, je založena stále na postavení mimo neustále se rozšiřující panský rámec feudální společnosti. Vlastní však mnohé domy a kostely, žijí v kláštorech, obohacují své rozsáhlé knižní fondy, mají vlastní školy a živí se tím, co nakoupí konventní hospodář, nikoli tím, co nechávají věřící před vchodem. Milodary se hrnou a žebrat netřeba. Uchovalo se jen to, že bratři nemají ani vlastní justici, ani nejsou vlastníky pozemků a že putují z konventu do konventu. Žijí „ve světě“, nikoli v klauzuře.

Kostely žebravých mnichů jsou prosté, rozlehlé, světlé. Skromná zvonce nemá dominovat průčelí, má jediný účel: chránit zvon. Jsou zde dvě souběžné lodi, podobně jako u pařížských jakobínů a v Toulouse, mající též jediné, a to praktické poslání: slouží coby shromaždiště věřících. Dveře jsou doširoka otevřené do ulice, tak je tomu u augustiniánů. Každý vstupuje podle libosti a zpovědník je stále nablízku.

Nenávist farářů k žebravým bratřím má velmi hluboké kořeny. Projetovala se už za časů Tomáše Akvinského, když bratři začínali zdarma šířit Boží slovo, zatímco pro ostatní bylo totéž zdrojem obživy. Už ve 13. století zdůrazňoval s odporem klerik Guillaume de Lorris v první části *Románu o růži* nenasytlost a pokrytectví jakobínů a menších bratří, jinak řečeno dominikánů a františkánů. Ve Villonově době se faráři jen pod nátlakem vůle sklánějí před bulou *Regnans in excelsis*, ve které Alexandr V. roku 1409 znovu potvrdil právo žebravých mnichů zpovídat věřící mimo farní rámec. A jestliže je slovo Boží poskytováno zdarma, s pokáním je to právě naopak – jinak by se odňala hříšníkovi možnost prokázat upřímnou lítost. Pokládáme ruku na měšec, abychom zhmotnili vlastní kajicnost. Faráři nejsou hlupáci, a tak dobře vědí, že jejich příjmy procházejí zpovědníci. Villon si později vymyslí odkaz kněžím, aby jim pomohl bojovat proti bule Mikuláše V., který roku 1448 právo žebravých bratří opět potvrdil.